

Анатолій ФІЛІНЮК

доктор історичних наук

професор кафедри історії України

Кам'янець-Подільського національного університету ім. І. Огієнка

ResearcherID: <https://www.researcherid.com/rid/HTP-1078-2023>

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2659-114X>

e-mail: afilinyuk@ukr.net

ДІЯЛЬНІСТЬ УКРАЇНСЬКОГО ІНСТИТУТУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПАМ'ЯТІ ЩОДО ЗБЕРЕЖЕННЯ ПАМ'ЯТІ ПРО СУЧАСНУ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКУ ВІЙНУ У 2014–2021 РОКАХ

На основі аналізу наукової літератури і даних останніх соціологічних досліджень простежено зміни у ставленні українців до національно-визвольного руху 1920–1950-х років. З'ясовано, що феномен національно-визвольного руху та суттєві трансформації ставлення українців до боротьби ОУН–УПА в 1920–1950-х роках стали предметом активних наукових студій як істориків, так і політологів та соціологів України. Акцентовано, що на зміни у ставленні українців до неї вплинула не так державна політика історичної пам'яті чи суттєві наукові досягнення, як насильницьке захоплення Криму, окупація частини Донбасу й особливо повномасштабна російсько-українська війна.

Обґрунтовано, що за час московської збройної агресії зріс запит соціуму України на історичну правду як чинник подолання фальсифікацій, квазіміфів і маніпуляцій поняттям «колабораціонізм» щодо ОУН–УПА. Відзначено, що в суспільстві змінилося сприйняття конотації лексем «фашисти», «бандерівці» та сленгових неологізмів «украонацисти», «укри», «укропи» й ін. Зазначено, що наукові знання про національно-визвольний рух Опору в 1920–1950-х роках та їхнє осмислення стали основою значних змін у ставленні українців до нього і, що особливо важливо, чинником утвердження національної самоідентифікації, посилення почуття національної й політичної ідентичності та згуртування української нації і бойового духу на безумовну перемогу над російськими агресорами. Підсумовано, що історична правда про відчайдушний спротив учасників національно-визвольного руху і врахування уроків їх невдалої спроби відновити державність у 1920–1950-х роках відкривають шлях до перемоги та цивілізаційного поступу України.

Ключові слова: національно-визвольний рух, ставлення українців, зміни, збройна агресія.

В умовах російсько-української війни, що триває із 2014 р., зокрема її повномасштабної фази, розпочатої у 2024 р., Україна не припиняє працювати над реалізацією національної політики пам'яті як основи державної незалежності. Політика національної пам'яті формує сприятливе суспільне та медійне середовища для постійного процесу критичного осмислення уроків далекого і близького минулого, унеможливає використання комплексів національної меншовартості або величчя й винятковості

в зовнішній і внутрішній політиці, уможливило порозуміння з європейськими сусідами щодо травм минулого, зберігає, вшановує та поширює пам'ять про боротьбу українців за свободу, протистояння людинонависницьким, імперським режимам (Бачення, 2023). Знання чи незнання історії в умовах сьогодення – чинник увиразнення і консолідації української політичної нації – це взагалі питання національної безпеки (Удод, 2023, с. 11). Звернення до українського виміру Другої світової війни «дає змогу відтворювати загальні та одиничні соціальні ідентичності, незвичні соціальні дії, насамперед ті, які відбуваються в умовах катаклізмів, обставинці конкуренції чи проявів солідарності» (Литвин, 2020, с. 315).

Мета статті – схарактеризувати зміни у ставленні українців до національно-визвольного руху 1920–1950-х років за час теперішньої російсько-української війни.

Наголошу, що питання про трансформації у знаннях, розумінні й оцінках українців національно-визвольного руху Опору в 1920–1950-х роках останнім часом знайшли певне відображення у працях українських дослідників: Андрія Бондаря, Олександри Веселової, Володимира В'ятровича, Антона Грабовича, Владислава Гриневича, Ярослава Грицака, Валерія Грицюка, Олі Гуйван, Віктора Даниленка, Миколи Дорошка, Олександра Зайцева, Олеси Ісаюк, Василя Ільницького, Ярослава Калакури, Анатолія Кентія, Петра Кралука, Віктора Крука, Станіслава Кульчицького, Олександра Лисенка, Миколи Литвина, Олени Литвиненко, Лариси Нагорної, Івана Патриляка, Ростислава Пилявця, Яни Примаченко, Володимира Сергійчука, Валерія Солдатенка, Роберта Траби, Олександра Удода, Святослава Чегринця, Юрія Шаповала, Юрія Щура, Василя Яблонського, Володимира Ярича й ін. Чимало для цього зробили експерти, які проводили соціологічні зрізи й відобразили їхні результати в аналітичних звітах та оглядах. Проте системного висвітлення проблеми в науковій літературі поки немає.

Методологія дослідження побудована на принципах детермінізму, діалектики, історизму й об'єктивності. Використані загальнонаукові ретроспективний, компаративний методи, аналізу і синтезу, а також спеціально-історичні: історико-генетичний, історико-порівняльний, історико-типологічний, проблемно-хронологічний.

Варто наголосити, що феномен «національно-визвольний рух 1920–1950-х рр.» – одна з найактуальніших тем історичного минулого та сучасної гуманітаристики, вивчення й осмислення якої слугує важливим чинником соціокультурного контексту, що впливає на теперішнє та майбутнє України. Його актуальність посилюється активним маніпулятивним використанням кремлівськими істориками і їх пропагандою історичної пам'яті й «наукових аргументів» для легітимації, обґрунтування мотивів та виправдання збройного вторгнення в Україну, тотального знищення українців, української історії, пам'яті, позбавлення нас національних цінностей, мови, права на майбутнє, повернення України в ярмо колоніалізму (Калакура, 2024, с. 55, 57). Проблема Організації українських націоналістів – Української повстанської армії (ОУН–УПА) посідає друге місце серед найдражливіших питань української історії, поступаючись лише темі героїв та антигероїв нового українського наративу, де, до речі, одне з чільних місць займають постаті Степана Бандери та Романа Шухевича (Примаченко, 2013, с. 24). Об'єктивне переосмислення національно-визвольної боротьби в Україні в 1920–1950-х роках актуалізує ще й конфлікт «різних пам'ятей», смисли яких більше пов'язані з тим, щоб таврувати, дискредитувати противника, здійснити перегляд історичних матеріалів, змінюючи в них вердикт, грати на конфліктному минулому в теперішніх політичних

змаганнях. Сучасні українські політичні сили, які позиціонують себе ідейними наступниками цих організацій і відстоюють патріотичні позиції, одержали ярлик «бандерівців» та «нацистів». Реалізуючи свою «політику пам'яті», Кремль намагається подати російсько-українську війну як морально-ціннісний українсько-російський конфлікт, у якому Росія і сепаратисти, яких вона підтримує, воюють не проти України, а проти «фашистів», які є ворогами українського народу (Литвиненко, 2018). Підтримку інших країн нашої держави Росія розглядає як антиросійську політику, при цьому Україну виставляє маріонеткою в політиці великих держав (Яблонський, 2019, с. 7). Але головною причиною такої «політики пам'яті», а відтак російських зазіхань на українську історію й територію, завжди було бажання кремлівських можновладців знищити саму згадку про Україну, про її право на державне існування (Дорошко, 2020). Їхня «правда» – не у відповідності фактам, а у здатності підтримувати існування спільноти, мобілізувати її на спільні дії (Зайцев, 2010, с. 16) і у приховуванні злочинів сталінського режиму. Російський гібридний культурно-інформаційний вплив стоїть і стоятиме на заваді впровадженню конструктивних напрямів політики пам'яті в Україні як елементу національного діалогу, консенсусу та солідарності (Шаповал, 2021, с. 129). Він спрямований на запобігання згуртуванню українського суспільства та примушення силою відмовитися від європейської і євроатлантичної інтеграції на користь «руського міру».

Пам'ять – це завжди конструкція, результат безперервної та нечутної активності, інколи свідомої, а інколи несвідомої взаємодії багатьох людей і різноспрямованих сил. За сутністю пам'ять вибіркова й суб'єктивна, до того ж тяжіє до спрощень, зрозумілих загалу. Історична пам'ять зберігає здебільш емоційні образи, але саме ті, які відповідають певним оціночним критеріям, витримують перевірку, якщо не на достовірність, то бодай на правдоподібність (Нагорна, 2012, с. 16–17). З огляду на духовні запити сучасного соціуму, почав зростати вплив історичного знання на формування суспільної свідомості, набувати особливого значення необхідність подолання фальсифікацій як соціально-психологічного інструментарію інформаційних війн, створення сприятливих умов для подальшого розвитку досліджень з історії України в контексті всесвітньо-історичного процесу (Віднянський, 2020, с. 5). Важливо не ховатися від складних питань про участь українського народу у Другій світовій війні, а зайняти проактивну позицію – стати оплотом (навіть у контексті всього пострадянського простору!) власної концепції. Історики повинні стати агентами громадянського суспільства, що виступають у ролі посередників між академічною наукою і населенням. Адже у XX ст., як «віці крайнощів», у битві за новий переділ світу, породженій вадами Версальської системи, в Україні сформувалася сила, яка відчайдушно боролася за відновлення державної незалежності України. Цією силою став український націоналістичний рух, репрезентований, зокрема, ОУН–УПА (Щур, 2011, с. 7).

Опинившись, можливо, у найважчій і найдраматичнішій частині трансформаційного лабіринту, українці поступово долають непростий шлях зламу стереотипів, деміфологізації поглядів на своє історичне буття, учаться оцінювати національну історію за допомогою своїх, а не чужих категорій. Перші трансформаційні зміни колективної свідомості почали давати позитивний результат – остаточну «націоналізацію» історичного наративу, утвердження у суспільстві спільного погляду на українське минуле, а отже, допомогу нації об'єднатися довкола перспектив свого майбутнього (Яблонський, 2019, с. 21). Завдяки взаємодії традиційної та дистанційної (за допомогою Інтернет-ресурсу, електронних і цифрових платформ, соціальних мереж тощо)

наукової, освітньої, публічної та медійної діяльності учасників інформаційного процесу за останні 2 роки і понад 9 місяців (1 015 днів) російсько-української війни змінилися пріоритети історичної інформації; на передні рубежі вийшла воєнна історія, повчальні уроки національно-визвольних змагань за волю, незалежність, державність і соборність України (Калакура, 2024, с. 68). У свідомості українців відбулося чи не найбільше змін у ставленні до Росії і росіян, а також до нашого історичного минулого й особливо національно-визвольного руху 1920–1950-х років. «Такою ж мірою це стосується й “щільності наповнення” кожної одиниці “історичного часу”: наступний його відтинок зазвичай змістовно переважав попередній, знаменувався своєрідним прискоренням досягнення нових якісних рубежів» (Солдатенко, 2009, с. 525).

Значення національного історичного дискурсу в українському сьогоденні засвідчує той факт, що рівень своєї зацікавленості історичним минулим максимально оцінили у 2023 р. – 36,1 % респондентів, а у 2024 р. – уже 39 % (Аналітичний звіт, 2024, с. 6). Сьогодні вирішальне питання – це існування України як держави, її цілісності та соборності. Вперше за багато століть уся нація об'єдналася в державну цілість. За даними проведеного соціологічною групою «Рейтинг» опитування у квітні 2022 р., серед населення віком від 18 років і старше в усіх областях, окрім окупованих територій Криму та Донбасу, 81 % підтримав визнання ОУН–УПА учасниками боротьби за незалежність України і лише 10 % були проти. Порівняно з 2010 р. цей показник зріс у понад четверо, а відносно 2015 р. – удвічі (81 %, 2022).

Хоч у наш час «колективна пам'ять» домінує над «історією» (Траба, 2009, с. 59), у суспільстві помітними темпами долаються стереотипи щодо розуміння та сприйняття ОУН–УПА як явища, притаманного не лише для західноукраїнських, а й усіх інших етнічних земель України. Підтвердження цього – чітке окреслення державницької незалежницької позиції українських націоналістів у резолюції II Великого збору ОУН (серпень 1939 р.): «Ніколи і в ніякій ситуації не піде український націоналізм на компроміси із займанцями України, вбачаючи можливість спільного діяння тільки з тими народами, що респектують ідею вкраїнського державного і соборницького визволення» (Даниленко, 2021, с. 135). Тим паче, що визвольний рух українців став найтривалішим за часом спротивом тоталітаризму в Європі, проникаючи в усі українські структури. Він охоплював революційний підпільний парламент (Українську головну визвольну раду (УГВР)) та уряд (секретаріат УГВР), армію (УПА), дипломатичні місії (закордонні частини УГВР), підпільний адміністративний апарат, пресу, систему грошових знаків (бофонів), Червоний Хрест, школи, підпільну пошту, відзнаки та нагороди (Патриляк, 2024, с. 13, 21).

Те ж саме стосується ставлення українців до питань співпраці націоналістичного підпілля з окупаційним гітлерівським режимом, ворожого ставлення УПА до ЧА (Червоної армії), що нібито її метою була боротьба не з сталінським режимом, а червоноармійцями, і хронологічних меж націоналістичного руху Опору. Свідчення цього – той факт, що мешканці Харкова, Дніпра та Запоріжжя не пішли на співпрацю з російськими окупантами і «встояли» під час уторгнення у 2014 р. Щобільше, відтоді в їхньому просторі розпочався новий етап трансформації історичної пам'яті, зокрема про Другу світову війну. З 2014 р. через російське вторгнення розпочався процес декомунізації, що супроводжувався «війнами пам'ятей» (Пилявець, 2013, с. 10). Ідентичність жителів цих міст одержала новий імпульс відходу від «радянськості». Як доказ цього у 2022 р. під час повномасштабного російського вторгнен-

ня Харків, Дніпро та Запоріжжя вдруге «встояли» і підтвердили проукраїнську позицію. Радянсько-російські наративи стали майже неможливими, що сприяло новій хвилі знесення радянських «місць пам'яті» про Другу світову війну (Чегринець, 2022, с. 137–138).

Пам'ять про війну – лише одне з полів битви двох історичних міфологій: української національно-державницької в консервативній, ліберальній та інтегрально-націоналістичній версіях, і проросійської з радянським, слов'янсько-православним й євразійським різновидами. Очевидно, історичну пам'ять про націоналістичне підпілля та національно-визвольну боротьбу українці дедалі більше розглядають як ресурс самоідентифікації.

Міф не можна перемогти науковим знанням, тому що він замішаний на правді, напівправді й неправді, оперує засадничо іншою логікою та аргументацією. Де завершується розуміння, там одразу виникає міф. До того ж популярні знання формують головню масмедіа та масова культура, з досить обмеженим і здебільша непрямым проникненням наукових знань у царину узвичаєного й неproblemатизованого. Крім того, не можна проігнорувати і те, що український публічний простір досить плюралістичний, і антиоунівські/антиупівські дискурси в ньому майже так само поширені, як і апологетичні та глорифікаційні. У шкалі джерел інформації про історичне минуле найбільшу довіру в респондентів викликають учені, науковці (53,6 %), Український інститут національної пам'яті (35,8 %), місцеві краєзнавці, екскурсоводи (31,9 %), Інститут історії України (27,3 %), телебачення та радіо (20,3 %), і лише тоді – шкільна програма (вчителі) (18,2 %) (Аналітичний звіт, 2024, с. 20).

До російського вторгнення 2014 р. лише 27 % опитаних українців визнавали УПА борцями за національну незалежність України, натомість 52 % з цим не погоджувалися. За даними проведеного у квітні 2022 р. опитування соціологічної групи «Рейтинг», 81 % українців підтримав визнання ОУН–УПА учасниками боротьби за незалежність України і лише 10 % виступили проти.

Російська агресія, особливо повномасштабна геноцидна війна зі знищенням тисяч мирних українців, масовими похованнями, депортацією дітей, зруйнованими містами, фільтраційними таборами, розстрільними списками, насильницькою русифікацією не тільки спричинили всенародний опір, а й привели до того, що культ С. Бандери поширився на Центральну Україну та Київ (Грицак, Зайцев, 2023). Назвавши бандерівцями всіх, хто вийшов на Майдан 2014 р., а потім зі зброєю в руках пішов захищати Україну на східних її рубежах, російські пропагандисти досягли протилежного ефекту. Люди захотіли приміряти на себе «бандерівський однострій». Степана Бандеру почали асоціювати зі сучасною боротьбою України за свободу, і ставлення до нього різко змінилося на краще. За даними групи «Рейтинг», у 2012 р. позитивно до очільника ОУН ставилося 22 % українців, у 2022 р. – 74 % (Голик, Дидик-Меуш, 2024, с. 41). Якщо в 2002 р. у рейтингу історичних осіб С. Бандеру в масовій свідомості мешканців України позитивно оцінили 29 %, а 54 % – негативно (Шаповал, 2013, с. 240), у 2023 р. його постать повністю позитивно оцінили 47 % і швидше позитивно – 22,1 %, разом – 69,1 %, то у 2024 р. відповідно – 57,1 % і 21,5 %, тобто 78,6 %, або на 9,5 % більше. Для 62,2 % опитаних історія УПА дуже цікава і для 21,2 % – швидше цікава, загалом – 84,3 % (Аналітичний звіт, 2024, с. 10, 15). Позитивне ставлення до С. Бандери зросло серед російськомовного населення, голов-но молодих й освічених осіб. Уперше за всю історію української незалежності його

ім'я перестало роз'єднувати Україну. Навпаки, С. Бандера в період російсько-української війни став символом антиросійської боротьби (Грицак, Зайцев, 2023). Понад 70 % українців вважає, що традицію спротиву агресору заклала УПА (Понад 70 %, 2023). Зростає частка тих, хто висловлюється за використання в умовах окупації досвіду партизанської боротьби ОУН–УПА, особливо пропагандивної, та ідеї створення антиросійського блоку народів (Кралуєк, 2022).

За результатами проведеного 7–13 вересня 2022 р. Київським міжнародним інститутом соціології (КМІС) соціологічного опитування, порівняно з 2013 р. на вересень 2022 р. частка тих, хто негативно оцінює діяльність ОУН–УПА зменшилася в понад 5 разів – із 42 до 8 %. Також із 22 до 43 % зросла частка опитаних, які її оцінюють позитивно. Водночас із 27 до 37 % збільшилося тих, кому «важко сказати напевно, негативно чи позитивно». У 2013 р. в усіх регіонах, окрім Заходу, було більше тих, хто негативно оцінював діяльність ОУН–УПА. У 2022 р. в Україні тих, хто позитивно ставиться до організації, збільшилося. На Заході 57 % респондентів оцінюють діяльність ОУН позитивно, 4 % – негативно. У Центрі співвідношення 43 % проти 6 %, на Півдні – 37 % проти 11 %, на Сході – 27 % проти 16 %. Покращення ставлення до ОУН–УПА простежується серед усіх вікових категорій (Гуйван, 2022). Водночас 69 % жителів країни вважає, що ОУН–УПА у Другій світовій боролися з усіма, хто посягав на незалежність України, 14 % – лише проти більшовицького режиму, 4 % – на боці нацистів проти ЧА, і 3 % – вели боротьбу лише проти нацистів та їхніх сателітів (Крук, 2023).

Серед військових ЗСУ (Збройних сил України), частково на противагу ворожій пропаганді, частково як наслідок системних зусиль науковців і просвітників, поширилася тенденція асоціювати себе з «бандерівцями» й самосприйняття продовжувачів традиції УПА. Така ж специфіка сприйняття поширилася і серед суспільства. Зрештою, асоціації з боротьбою УПА посилюють дії росіян на окупованих територіях, які в деяких випадках, наприклад, завезенням російських учителів чи насильницьким оселенням росіян у домівках евакуйованих мешканців, практично калькують дії радянської влади на Заході України в 1944–1953 рр. (Ісаюк, 2023).

Проведене експертами КМІС 29 вересня – 9 жовтня 2023 р. опитування засвідчило, що на запитання: чи знаєте Ви, чули що-небудь, читали або бачили про Р. Шухевича? – 52 % відповіли – що знають, 44 % – не знаю, 3 % – важко відповісти і 1 % відмовився відповідати. 58 % вказали, що Р. Шухевич – головний командир УПА, а 43 % – лідер українських націоналістів, разом – 91 %. 58 % респондентів зазначили, що дуже позитивно ставляться до визнання воїнів УПА борцями за незалежність України, а ще 32 % – швидше позитивно, загалом – 90 % і лише 3 % – негативно. Серед опитаних 77 % відповіли, що передовсім УПА боролася за незалежну Україну, 7 % – за Західну Україну і всього 1 % – за Україну у СРСР. Важливо, що 70 % учасників соціологічного дослідження зазначило, що УПА не перемогла, але заклала традиції спротиву агресору, ще 16 % – боротьба УПА завершилася перемогою, бо Україна стала незалежною. Всього 3 % сказали, що боротьба УПА була даремною (Результати, 2023). Під час опитування Центру досліджень визвольного руху, Фонду «Демократичні ініціативи» Ілька Кучеріва та Київського міжнародного інституту соціології за підтримки Українського культурного фонду у вересні–жовтні 2023 р. 87 % респондентів заявили, що ім'я Романа Шухевича має бути в Українському національному пантеоні; 67 % виявили бажання, щоб у їхньому населеному пункті був музей,

присвячений боротьбі УПА, а 92 % висловили переконання, що про неї має розповідатися в майбутньому Національному музеї війни (Понад 70 %, 2023).

Суттєво змінилося ставлення українців до ворогів. На запитання: хто був головним ворогом УПА, 52 % респондентів назвали СРСР, а 48 % – усі, хто посягав на свободу й незалежність України. Показово й те, що 77 % респондентів висловилися за те, щоб держава докладала більше зусиль до популяризації історії УПА, а 17 % вважала, що не повинна цього робити. Винятково важливим стало те, що 82 % учасників опитування наголосили, що пам'ять про УПА сприяє патріотичному вихованню дітей і молоді, 78 % – досвід УПА корисний для ЗСУ і руху Опору, а 74 % – пам'ять про УПА мобілізує українців на боротьбу з Росією. Варто звернути увагу на те, що 87 % опитаних висловилися за те, щоб в Українському національному пантеоні (Меморіальному комплексі) серед найвизначніших діячів історії України був Р. Шухевич. Доречно також зазначити, що 76 % учасників опитування підтримали вітання «Слава Україні! Героям слава!», 90 % відповіли, що знання про Р. Шухевича спотворені радянською та російською пропагандою. Очевидно, з цим пов'язана відповідь 92 % респондентів про те, що в національному музеї війни за незалежність має розповідатися про боротьбу УПА (Результати, 2023). 89 % українців підтримує державну політику пам'яті – основні дані соціології від УІНП (89 % українців, 2024).

Повномасштабна окупаційно-геноцидна російсько-українська війна (Калакура, 2024, с. 55) послужила маркером змін у ставленні українців не лише до Росії, а й доісторичного минулого, зокрема до боротьби ОУН–УПА за українську державну незалежність. Якщо раніше її історія виступала інструментом політичних змагань, то з набуттям нею українського контексту в останні роки вона дедалі більше перетворюється на вагомий чинник консолідації суспільства (Крालюк, 2022). У цьому зв'язку доцільна більш активна робота професійних істориків із популяризації наукових знань про національно-визвольну боротьбу українців не лише в роки Другої світової війни, а й упродовж 20-х – початку 60-х років ХХ ст. У майбутнє ведуть не лише герої та жертви, що історія України ХХ ст. зводиться не лише до історії ОУН–УПА, як усіх нас нині хочуть переконати (Бондар, 2017).

Отже, вивчення суспільно-політичних трансформацій у ставленні українців до національно-визвольної боротьби 1920–1950-х років упродовж сучасної московської збройної агресії, особливо починаючи з 24 лютого 2022 р., створило можливість для таких висновків. Пам'ять про найтриваліший у Європі спротив тоталітаризму – національно-визвольну боротьбу 20–50-х років ХХ ст. як потужну силу за справжні ідеали українців – залишається одним із головних «полів битви» в царині єдності та розколу українського суспільства. Більшість українців почала визнавати націоналістичне підпілля силою, яка насправді відстоювала ідею української державності. Свідоме ставлення до націоналістичного руху Опору перетворилося на чинник громадянської зрілості та злагоди і передумову консолідації, єдності в контексті реалій російсько-української війни. В індивідуальному розвитку на перший план вийшло артикулювання між «своїм» і «чужим», у межах якого не залишається місця толерантності, натомість основне – відстоювання своїх національних інтересів, державної незалежності України. Особливий здобуток нинішніх трансформацій у свідомості суспільства – усвідомлення місця та ролі досягнення справжньої свободи і волі, за які не на життя, а на смерть боролися націоналісти. Націоналістичне гасло «Слава

Україні! Героям слава!» стало як формою вітання захисників держави, так і засобом повсякденного вітання серед простих громадян. Дедалі менше мешканців України залишається на позиції «руського міра», «братньої дружби і співробітництва» з Росією. Але будь-який відступ від науковості може обернутися не лише ускладненнями в розумінні, тлумаченні й оцінці поточного досвіду, а отже, гальмом в оптимальному виборі суспільної перспективи, шляхів досягнення миру і цивілізаційного розвитку. «Лінія фронту» цієї завзятої «битви за пам'ять» проходить через відповіді на низку проблемних і болючих питань минулого. Звідси необхідність продовження вивчення, осмислення та достовірного розкриття різноманітних аспектів поступу українців до державної незалежності, європейської та євроатлантичної інтеграції.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

81 % українців підтримують визнання ОУН–УПА учасниками боротьби за незалежність України – опитування. (2022). <https://www.radiosvoboda.org/a/news-upa-opytuvannia/31834466.html>

89 % українців підтримують державну політику пам'яті: ключові дані соціології від УІНП. (2024). <https://uinp.gov.ua/pres-centr/novyny/89-ukrayinciv-pidtrymuut-derzhavnu-polityku-pamyati-klyuchovi-dani-sociologiyi-vid-uinp>

Аналітичний звіт за результатами проведення загальнонаціонального репрезентативного опитування методом телефонного інтерв'ю (CATI). (2024). Київ. <https://uinp.gov.ua/pres-centr/novyny/89-ukrayinciv-pidtrymuut-derzhavnu-polityku-pamyati-klyuchovi-dani-sociologiyi-vid-uinp>

Бачення України 2030: соціально-гуманітарна сфера. (2023). *UAREforms*. <https://uareforms.org/visions/new-vision-640>

Бондар, А. (2017). Політика пам'яті між революцією та війною. <https://www.dw.com/uk/андрій-бондар-політика-пам'яті-між-революцією-та-війною/a-39104554>

Віднянський, С. В. (ред.). (2020). *Україна в історії Європи XIX – початку XXI ст.: історичні нариси: монографія*. Київ.

Голик, Р., Дидик-Меуш, Г. (відп. ред.). (2024). *Концептуалізація пам'ятіного дискурсу в умовах російсько-української війни. Аналітична записка*. Львів.

Грицак, Я., Зайцев, О. (2023, 26 червня). Степан Бандера в історії та історичні пам'яті. *Україна модерна. Міжнародний інтелектуальний часопис*. <https://uamoderna.com/history/stepan-bandera-v-istorii-ta-istorychniy-pamiaty/>

Гуйван, О. (2022). Українці почали менш негативно ставитись до ОУН–УПА – опитування. <https://suspilne.media/293300-ukrainci-pocali-mens-negativno-stavitis-do-oun-upa-opituvanna/>

Даниленко, В., Крупина, В., Кульчицький, С., Лисенко, О., Стяжкіна, О., Якубова, Л. (2021). *Україна в епіцентрі протистояння світових систем (1939–1990)*. Київ: Академперіодика.

Дорошко, М. (2020). *Неоголошені війни Росії проти України у XX – на початку XXI ст.: причини і наслідки*. Київ: Ніка-Центр.

Зайцев, О. (2010). Війна міфів про війну в сучасній Україні. *Критика*, 3–4, 16–17.

Ісаюк, О. (2023). *Справа Романа Шухевича: політична міфологія у дослідженнях науковців*. <https://cdvr.org.ua/30523/2023/10/24/>

Калакура, Я. (2024). Українські історики в інформаційному просторі на тлі війни: методологія комунікації. *Український інформаційний простір*, 13, 51–72.

Кралуок, П. (2022). *Досвід УПА у боротьбі з окупантами: чи не час знову для АБН?* <https://www.radiosvoboda.org/a/dosvid-upa-putinizm-bilshovyzm/31754515.html>

Крук, В. (2023). *Українці змінили своє ставлення до минулого та назвали націю, яка до них історично найближча.* <https://www.telegraf.in.ua/kremenchug/10116350-ukrajinci-zminili-svoje-stavlennja-do-minulogo-ta-nazvali-naciju-jaka-do-nih-istorichno-najblizhcha.html>

Литвин, М. Р. (2020). Друга світова війна: український вимір трагедії. *Військово-історичний вісник*, 33, 312–315.

Литвиненко, О. М. (2015). Виклики національній політиці пам'яті в часи «гібридної війни». *Аналітична записка.* <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/gumanitarniy-rozvitok/vikliki-nacionalniy-politici-pamyati-v-chasi-gibridnoi-viyni>

Нагорна, Л. П. (2012). *Історична пам'ять: теорії, дискурси, рефлексії.* Київ.

Патриляк, І. (2024). *Перемога або смерть. Український визвольний рух в 1939–1960 рр.* Харків: Книжковий клуб «Клуб Сімейного дозвілля».

Пилявець, Р. (2013). *Друга світова війна у суспільній свідомості українського народу: соціологічний вимір (Аналітичний огляд).* Київ.

Понад 70 % українців вважають, що традицію спротиву агресору заклала УПА. (2023, 27 жовтня). *Еспресо Захід.* <https://zahid.espresso.tv/ponad-70-ukraintsiv-vvazhayut-shcho-traditsiyu-sprotivu-agresoru-zaklala-upa>

Примаченко, Я. (2013). Війни пам'яті: історія ОУН і УПА в сучасному соціокультурному контексті українського історіописання. *Проблеми історії України: факти, судження, пошуки: міжвид. зб. наук. праць*, 22, 18–30.

Результати всеукраїнського соціологічного опитування про знання та сприйняття діяльності Романа Шухевича та Української повстанської армії. (2023). <https://dif.org.ua/article/rezultati-vseukrainskogo-sotsiologichnogo-opituvannya-pro-znannya-ta-spriynyattya-diyalnosti-romana-shukhevicha-ta-ukrainskoi-povstanskoi-armii>

Солдатенко, В. Ф. (кер. авт. кол.). (2009). *Суспільно-політичні трансформації в Україні: від задумів до реалій.* Київ: Парламентське видавництво.

Траба, Р. (2009). «Другий бік пам'яті»: історичні досвіди та їх пам'ятання в Центральній-Східній Європі. *Україна модерна*, 15(4), 53–61.

Удод, О. (2023). *Історія для об'єднаної Європи: концепція історичної освіти 12-річної школи в Україні: аналітична записка.* Київ.

Чегринєць, С. (2022). Вплив російсько-української війни на репрезентацію пам'яті про Другу світову війну у міському просторі Харкова, Донецька, Дніпра та Запоріжжя. В *Трансформації історичної пам'яті. Збірник матеріалів III Міжнародної науково-практичної конференції.* Вінниця, 124–138.

Шаповал, Ю. (ред.). (2013). *Культура історичної пам'яті: європейський та український досвід.* Київ.

Шаповал, Ю. (2021). Антикризисний ресурс політики пам'яті в Україні. *Політичні дослідження*, 2, 111–134. <https://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2021/11/Shapoval.pdf>

Щур, Ю. І. (2011). *«На грані двох світів»: український націоналістичний рух на Наддніпрянщині (1920–1955 рр.).* Запоріжжя: Просвіта.

Яблонський, В. М. (за заг. ред.). (2019). *Політика історичної пам'яті в контексті національної безпеки України: аналітична доповідь.* Київ.

REFERENCES

- 81 % ukraintsi pidtrymuiut vyznannia OUN–UPA uchasykamy borotby za nezalezhnist Ukrainy – opytuvannia. (2022). <https://www.radiosvoboda.org/a/news-upa-opytuvannia/31834466.html> (in Ukrainian).
- 89 % ukraintsi pidtrymuiut derzhavnu polityku pamiaty: kliuchovi dani sotsiologii vid UINP. (2024). <https://uinp.gov.ua/pres-centr/novyny/89-ukrayinciv-pidtrymuyut-derzhavnu-polityku-pamyati-klyuchovi-dani-sociologiyi-vid-uinp> (in Ukrainian).
- Analitichnyi zvit za rezultaty provedennia zahalnonatsionalnoho reprezentatyvnoho opytuvannia metodom telefonnoho interv'iu (SATI)*. (2024). Kyiv. <https://uinp.gov.ua/pres-centr/novyny/89-ukrayinciv-pidtrymuyut-derzhavnu-polityku-pamyati-klyuchovi-dani-sociologiyi-vid-uinp> (in Ukrainian).
- Bachennia Ukrainy 2030: sotsialno-humanitarna sfera. (2023). *UAREforms*. <https://uareforms.org/visions/new-vision-640> (in Ukrainian).
- Bondar, A. (2017). *Polityka pamiaty mizh revoliutsiieiu ta viinoiu*. <https://www.dw.com/uk/andrii-bondar-polityka-pamiaty-mizh-revoliutsiieiu-ta-viinoiu/a-39104554> (in Ukrainian).
- Vidnianskyi, S. V. (Ed.). (2020). *Ukraina v istorii Yevropy XIX – pochatku XXI st.: istorychni narysy: monohrafiia*. Kyiv (in Ukrainian).
- Holyk, R., & Dydyk-Meush, H. (Eds.). (2024). *Kontseptualizatsiia pamiatinoho dyskursu v umovakh rosiisko-ukrainskoi viiny. Analitichna zapyska*. Lviv (in Ukrainian).
- Hrytsak, Ya., & Zaitsev, O. (2023, Cherven 26). Stepan Bandera v istorii ta istorychni pamiaty. *Ukraina moderna. Mizhnarodnyi intelektualnyi chasopys*. <https://uamoderna.com/history/stepan-bandera-v-istorii-ta-istorychniy-pamiaty/> (in Ukrainian).
- Huivan, O. (2022). *Ukraiintsi pochaly mensh nehatyvno stavytys do OUN–UPA – opytuvannia*. <https://suspilne.media/293300-ukrainci-pocali-mens-negativno-stavitis-do-oun-upa-opytuvanna/> (in Ukrainian).
- Danylenko, V., Krupyna, V., Kulchytskyi, S., Lysenko, O., Stiazhkina, O., & Yakubova, L. (2021). *Ukraina v epitsentri protystoiannia svitovykh system (1939–1990)*. Kyiv: Akadempriodyka (in Ukrainian).
- Doroshko, M. (2020). *Neoholosheni viiny Rosii proty Ukrainy u XX – na pochatku XXI st.: prychyny i naslidky*. Kyiv: Nika-Tsentr (in Ukrainian).
- Zaitsev, O. (2010). Viina mifiv pro viinu v suchasni Ukraini. *Krytyka*, 3–4, 16–17 (in Ukrainian).
- Isaiuk, O. (2023). *Sprava Romana Shukhevycha: politychna mifologhiia u doslidzhenniakh naukovtsiv*. <https://cdvr.org.ua/30523/2023/10/24/> (in Ukrainian).
- Kalakura, Ya. (2024). Ukrainski istoryky v informatsiinomu prostori na tli viiny: metodolohiia komunikatsii. *Ukrainskyi informatsiinyi prostir*, 13, 51–72 (in Ukrainian).
- Kraliuk, P. (2022). *Dosvid UPA u borotbi z okupantamy: chy ne chas znovu dlia ABN?* <https://www.radiosvoboda.org/a/dosvid-upa-putinizm-bilshovyzm/31754515.html> (in Ukrainian).
- Kruk, V. (2023). *Ukraiintsi zminyly svoje stavlennia do mynuloho ta nazvaly natsiiu, yaka do nykh istorychno naiblyzhcha*. <https://www.telegraf.in.ua/kremenchug/10116350-ukrajinci-zminili-svoje-stavlennja-do-minulogo-ta-nazvali-naciju-jaka-do-nih-istorichno-najblizhcha.html> (in Ukrainian).

Lytvyn, M. R. (2020). Druha svitova viina: ukrainskyi vymir trahedii. *Viiskovo-istorychnyi visnyk*, 33, 312–315 (in Ukrainian).

Lytvynenko, O. M. (2015). *Vyklyky natsionalnii politytsi pamiaty v chasy «hibrydnoi viiny»*. *Analychna zapyska*. <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/gumanitarniy-rozvitok/viklyki-nacionalniy-politici-pamyati-v-chasi-gibridnoi-viiny> (in Ukrainian).

Nahorna, L. P. (2012). *Istorychna pamiat: teorii, dyskursy, refleksii*. Kyiv (in Ukrainian).

Patryliak, I. (2024). *Peremoha abo smert. Ukrainskyi vyzvolnyi rukh v 1939–1960 rr.* Kharkiv: Knyzhkovyi klub «Klub Simeinoho dozvillia» (in Ukrainian).

Pyliavets, R. (2013). *Druha svitova viina u suspilnii svidomosti ukrainskoho narodu: sotsiologichnyi vymir (Analychnyi ohliad)*. Kyiv (in Ukrainian).

Ponad 70 % ukraintsiv vvazhaiut, shcho tradytsiiu sprotyvu ahresoru zaklala UPA. (2023, Zhovten 27). *Espresso Zakhid*. <https://zahid.espresso.tv/ponad-70-ukraintsiv-vvazhayut-shcho-traditsiyu-sprotivu-agresoru-zaklala-upa> (in Ukrainian).

Prymachenko, Ya. (2013). Viiny pamiaty: istoriia OUN i UPA v suchasnomu sotsiokulturnomu konteksti ukrainskoho istoriopysannia. *Problemy istorii Ukrainy: fakty, sudzhennia, poshuky: mizhvid. zb. nauk. prats*, 22, 18–30 (in Ukrainian).

Rezultaty vseukrainskoho sotsiologichnogo opytuvannia pro znannia ta spryiniattia diialnosti Romana Shukhevycha ta Ukrainskoi povstanskoi armii. (2023). <https://dif.org.ua/article/rezultati-vseukrainskogo-sotsiologichnogo-opituvannya-pro-znannya-ta-spriynyattya-diyalnosti-romana-shukhevicha-ta-ukrainskoi-povstanskoi-armii> (in Ukrainian).

Soldatenko, V. F. (Head of the CT). (2009). *Suspilno-politychni transformatsii v Ukraini: vid zadumiv do realii*. Kyiv: Parlamentske vydavnytstvo (in Ukrainian).

Traba, R. (2009). «Druhyi bik pamiaty»: istorychni dosvidy ta yikh pamiatannia v Tsentralno-Skhidnii Yevropi. *Ukraina moderna*, 15(4), 53–61 (in Ukrainian).

Udod, O. (2023). *Istoriia dlia obiednanoi Yevropy: kontseptsiiia istorychnoi osvity 12-richnoi shkoły v Ukraini: analychna zapyska*. Kyiv (in Ukrainian).

Chehrynets, S. (2022). Vplyv rosiisko-ukrainskoi viiny na reprezentatsiiu pamiaty pro Druhu svitovu viinu u miskomu prostori Kharkova, Donetska, Dnipra ta Zaporizhzhia. In *Transformatsii istorychnoi pamiaty. Zbirnyk materialiv III Mizhnarodnoi naukovopraktychnoi konferentsii*. Vinnytsia, 124–138 (in Ukrainian).

Shapoval, Yu. (Ed.). (2013). *Kultura istorychnoi pamiaty: yevropeiskyi ta ukrainskyi dosvid*. Kyiv (in Ukrainian).

Shapoval, Yu. (2021). Antykryzovyi resurs polityky pamiaty v Ukraini. *Politychni doslidzhennia*, 2, 111–134. <https://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2021/11/Shapoval.pdf> (in Ukrainian).

Shehur, Yu. I. (2011). «Na hrani dvokh svitiv»: ukrainskyi natsionalistychnyi rukh na Naddniprianshchyni (1920–1955 rr.). Zaporizhzhia: Prosvita (in Ukrainian).

Iablonskyi, V. M. (Ed.). (2019). *Polityka istorychnoi pamiaty v konteksti natsionalnoi bezpeky Ukrainy: analychna dopovid*. Kyiv (in Ukrainian).

Anatoliy FILINYUK*Doctor of Historical Sciences**Professor of the Department of History of Ukraine**I. Ohienko State University of Kamianets-Podilskyi**ResearcherID: <https://www.researcherid.com/rid/HTP-1078-2023>**ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2659-114X>**e-mail: afilinyuk@ukr.net*

ACTIVITIES OF THE UKRAINIAN INSTITUTE OF NATIONAL REMEMBRANCE IN PRESERVING THE MEMORY OF THE MODERN RUSSIAN-UKRAINIAN WAR IN 2014–2021

Based on the analysis of scholarly literature and recent sociological research data, this study traces the changes in Ukrainians' attitudes toward the national liberation movement of the 1920^s–1950^s. It has been established that the phenomenon of the national liberation movement and the significant transformations in Ukrainians' perception of the OUN–UPA struggle during the 1920^s–1950^s have become subjects of active academic study by historians, political scientists, and sociologists in Ukraine. The author emphasized that these changes in public attitudes have been influenced less by state policy on historical memory or scholarly achievements, and more by the violent annexation of Crimea, the occupation of parts of Donbas, and especially the full-scale Russian-Ukrainian war.

The paper argued that during the period of Moscow's armed aggression, Ukrainian society has shown an increased demand for historical truth as a means of countering falsifications, pseudo-myths, and manipulations related to the term «collaborationism» in reference to the OUN–UPA. It is noted that public perception of the connotation of terms such as «fascists», «banderites», and slang neologisms like «Ukronazis», «Ukry», «Ukropy», and others has undergone significant changes. Academic knowledge and rethinking of the national resistance movement in the 1920^s–1950^s have become the foundation for profound shifts in Ukrainians' attitudes toward it. Most importantly, this process has served as a factor in affirming national self-identification, strengthening national and political identity, consolidating the Ukrainian nation, and reinforcing the fighting spirit aimed at unconditional victory over Russian aggressors. In conclusion, the author asserted that the historical truth about the desperate resistance of participants in the national liberation movement, as well as the lessons learned from their unsuccessful attempt to restore statehood in the 1920^s–1950^s, open the path to victory and Ukraine's civilizational progress.

Key words: national liberation movement, attitude of Ukrainians, changes, armed aggression.